

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 24 Volume: 6 Issue: 24

Kış 2013 Winter 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İLİ SALIR TÜRKÇESİ'NDE YAPIM EKLERİ DERIVATIONAL SUFFIXES IN ILI SALIR TURKISH

Ersin TERES*

Özet

100 bin civarındaki nüfusları ile Salırlar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk halklarından biridir. Çoğunluğu Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında bulunan Qīnghǎi (Çinghai) eyaleti (Qīnghǎi shěng, Koko-Nor) Xúnhuà (Şün-hua) Salır Otonom Bölgesinde yaşayan Salırların bir kısmı da Şincian Uygur Özerk Bölgesinin (Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū) Yining (Gulca) kısmında yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çalışmayı yapmaktaki gayemiz, Şincian eyaletinde konuşulan İli (Yılı) Salır Türkçesi'ndeki yapım eklerini ortaya koymaktır. Makalede isimden isim yapım, isimden fiil yapım, fiilden isim yapım, fiilden fiil yapım ekleri Abdurrişid Yakup'un "A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars" (Şinciang Salırlarının Sözlü Edebiyatlarından Örnekler) (Yakup 1998), "An Ili Salar Vocabulary-Introduction and a Provisional Salar-English Lexicon (Salar Türkçesinin Sözcükleri- Giriş ve Salar Türkçesi-İngilizce Sözlüğe Hazırlık" (Yakup 2002) ve Ayso Cañ Cinfer'in "Salar İbret Sözcükleri" (Cinfer 2008) adlı çalışmalarından yararlanılarak ortaya konulmuş, her ek İli Salır Türkçesi'ndeki morfolojik yapısına, görevlerine ve alıntı kelimelerdeki kullanılışlarına göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salırlar, Salır Türkçesi, Sözyapımı, Yapım ekleri.

Abstract

Salırs, with a population of 100.000, are one of the Turkish people who live in the People's Republic of China. A part of Salırs live in Xúnhuà (Şün-hua) Salır Autonomous Region of Qīnghǎi state that is northwest of People's Republic of China. Another part of Salırs live in Yining (Gulca) city of Xinjiang Uyghur Autonomous Region (Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū). The aim of this study is to explain the derivational suffixes of Ili (Yılı) Salır Turkish. In this paper, derivation suffixes (derivational suffixes from noun to noun, derivational suffixes from noun to verb, derivational suffixes from verb to noun, derivational suffixes from verb to verb) in Ili (Yılı) Salır Turkish is explained by using some works. It is benefited from works named as "A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars" prepared by Abdurrişid Yakup and "An Ili Salar Vocabulary-Introduction and a Provisional Salar-English Lexicon prepared by Abdurrişid Yakup and "Salar İbret Sözcükleri" prepared by Ayso Cañ Cinfer. All suffixes are analysed according to their morphological structures and functions and usage in loanwords.

Keywords: Salır, Salır Turkish, Morphology, Derivational Suffixes.

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: ersinteres@gmail.com.

1. Giriş**

13. yüzyılda Moğol istilası sırasında diğer Türk topluluklarının aksine doğuya yani bugünkü Çin Halk Cumhuriyetine göç eden Salırlar günümüze kadar burada hayatlarını devam ettirmişlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırların yaşadığı eyaletler Çinghai (Qīnghǎi), Gansu (Gānsù Shěng) ve Şincian (Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū) eyaletleridir. Salırların nüfusları hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Nüfuslarının 1960'larda 40.000, 1978'de 56.000, 1982'de 69.000 civarında olduğu kaydedilmiştir. 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre yaklaşık 89.000 olan nüfusları, 2000 sayımında 104.000'e çıkmıştır (Janse, Tol 2003: 148; <http://www.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=14658&rog3=CH>).

(<http://www.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=14658&rog3=CH>)

Çinghai Eyaletinde Salırların Yaşadığı Bölge

Oğuzların en doğudaki kolu olan Salırlar, Oğuz grubu Türk lehçelerinden biri olan Salır Türkçesi konuşmaktadırlar. Bunun yanında çok iyi derecede Çince de bilmektedirler. Yani bugün Salırların çoğu iki dillidir. Hem Salır Türkçesi hem de Çince konuşabilmektedirler.

Salır Türkçesinin temel olarak iki büyük ağızı vardır: Amdo Tibette yaşayan ve Salırların büyük bir kısmının konuştuğu Amdo Çinghai (Qīnghǎi) Salır ağızı ve İli (Yīlǐ) bölgesinde yaşayan Salırların konuştuğu İli (Yīlǐ) Şincian Salır ağızı. Çinghai (Qīnghǎi) Salır ağızı, Salır Türkçesinin doğu kolunu, Şincian Salır ağızı da Salır Türkçesinin batı kolunu teşkil etmektedir. Batı Salır Türkçesinin konuşulduğu bölgede baskın lehçeler Uygur ve Kazak Türkçeleridir. Bu yüzden Salır Türkçesi bu bölgede bu lehçelerden özellikle sözvarlığı ve fiil sistemi açısından etkilenmiştir. Şekil bilgisi açısından da etkilenmeler söz konusu olmuştur.

Doğu Salır Türkçesinde ise daha çok Çinceden etkilenme söz konusudur. Özellikle sözdizimi açısından yoğun bir etkileşim ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Doğu Salır Türkçesi Tibetçeden de etkilenmiştir. Doğu Salır Türkçesinin de iki önemli ağızı vardır. Bunlar Gaizi (Gāizǐ/Altıuli) ve Mınta (Mèngdǎ) ağızlarıdır. Gaizi (Gāizǐ/Altıuli) ağızı Şün-hua (Xúnhuà) ve Gansu bölgelerinde konuşulur. Mınta (Mèngdǎ) ağızı ise daha çok Huàlóng bölgesinde konuşulmaktadır. Mınta (Mèngdǎ) Salır ağızının konuşulduğu bölge Tibete çok yakın olduğundan Tibetçenin etkisi bu ağızda daha fazla görülmektedir. Bu ağızlar içinde en çok Gaizi (Gāizǐ/Altıuli) ağızı hakkında bilgi sahibiyiz (Yun 1985: 3; Yakup 1997: 93-97).

Diğer ağızlar hakkındaki bilgiler ise yetersizdir. Salır Türkçesinin İli (Yīlǐ) Şincian Salır ağızı yukarıda adı geçen diğer iki ağızdan ortaya çıkmıştır. Dilbilgisi özelliklerine bakıldığında,

**

Bu makale Çin'deki Türk Dilleri projesi temelinde hazırlanmıştır. Çin'deki Türk Dilleri projesi Mart 2009-Aralık 2010 tarihleri arasında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Proje yürütücü Zühal Ölmez, proje numarası 108K413'tür.

bu ağzın temel olarak Gaizi (Gāizi/Altiuli) ağzından ortaya çıktığı görülecektir; fakat ses bilgisi, şekil bilgisi, sözcük bilgisi göz önünde bulundurulduğunda Gaizi (Gāizi/Altiuli) ağzı, Mınta (Měngdá) Salar Türkçesinden farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebi de Uygur ve Kazak Türkçeleri ile olan ilişkisidir. Bunun yanında bölgelere göre değişiklik gösteren yaş dağılımı, cinsiyet dağılımı, eğitim düzeyi gibi sebeplerle de ağızlar arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Yakup 1997: 93-97).

Bu makaledeki asıl konumuz Şincian eyaletinde konuşulan İli (Yılı) Salar Türkçesi'ndeki yapım eklerini ortaya koymaktır. Makalede isimden isim yapım, isimden fiil yapım, fiilden isim yapım, fiilden fiil yapım ekleri Abdurrişid Yakup'un "A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars" (Şincian Salarlarının Sözlü Edebiyatlarından Örnekler) (Yakup 1998), "An Ili Salar Vocabulary-Introduction and a Provisional Salar-English Lexicon (Salar Türkçesinin Sözcük Bilgisi-Giriş ve Salar Türkçesi-İngilizce Sözlüğe Hazırlık" (Yakup 2002) ve Ayso Cañ Cinfer'in "Salar İbret Sözcükleri" (Cinfer 2008) adlı çalışmalarından yararlanılarak ortaya konulmuş, her ek İli Salar Türkçesi'ndeki morfolojik yapısına, görevlerine ve yabancı kelimelerdeki kullanılışlarına göre incelenmiştir.

2. Yapım Ekleri

2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

2.1.1. +Aş

Yalnızca *güneş* "aydınlık, güneşli, parlak" (< *gün* "gün" + *eş*) kelimesinde rastladığımız bu ek İli Salar Türkçesi'nde nadir görülen eklerden biridir.

2.1.2. +cah, +çak

İli Salar Türkçesi'nde +cah, +çak biçimlerinde görülen ekin daha çok +cah biçimine rastlanır. Bu ekin kökeni hakkında pek çok görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi G. J. Ramstedt'e aittir. Ramstedt +çAk ekinin +ç ve +ak küçültme eklerinin birleşiminden meydana geldiğini ifade etmiştir (Ramstedt 1952: 217). A. N. Kononov +(X)çUk ekinin Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi'nde sevgi ifadesi katan bir küçültme eki olduğunu ancak söz yapımı içinde geniş ölçüde kullanıldığını belirtir (Kononov 1968: 81-88). Bu ek hakkında görüş belirten Ewa Siemieniec-Golas, +çAk ekinin hem isim hem de fiil köklerine geldiğini ve küçültme anlamı dışında bitki isimleri yapmak gibi bir işlevi bulunduğunu ifade etmektedir (Siemieniec-Golas 1989: 111, 116). Marcel Erdal, +çAk ve +(X)çUk biçimlerini +(X)ç ekinin genişlemiş biçimleri olarak alır. Ayrıca Erdal bu ekin Orta Farsça ve Soğdca küçültme eki olan +içak'tan ödünç alınmış olabileceğini de ifade etmektedir (Erdal 1991: 46). Zeynep Korkmaz ekin *ça+ok* yapısından geliştiğini ileri sürmektedir. Korkmaz bu ekin küçültme anlamı taşıyan isimler türettiğini ancak ekteki küçültme işlevinin bazen zayıfladığını da belirtmektedir (Korkmaz 1995: 12-84).

+cah, +çak ekleri, İli Salar Türkçesi'nde şu işlevlerde kullanılmaktadır:

1. Kökün belirttiği isimle ilgili alet ve nesne isimleri türetir: *yirgancah* "taş değirmen" (< Uyg. *yargunçak*), *otçah* "ocak" (< *ot* "ateş" + *çah*), *piçak* "bıçak" (< *pi* "bıçak" + *çah*) vb.

2. Az da olsa yer isimleri türetir: *uñarcah* "oyuk, mağara" (< *uñar* "?" + *çah*) vb. Sözcüğün kökü olarak düşündüğümüz *unar* biçimi hakkında net bir bilgi sahibi değiliz, ancak İli Salar Türkçesi'nde "yuva, küme" anlamında *uņa* sözcüğü yer almaktadır. *unar* kökünün bu sözcükle ilişkili olabileceği kanaatindeyiz.

2.1.3. +cı, +çi

İli Salar Türkçesi'nde +cı, -ci, -çı ve +çi biçimlerinde karşımıza çıkan bu ek genellikle meslek sahibini gösterir ya da bir işi sürekli yapan anlamında isimler türetir. Tarihi Türk lehçelerinden itibaren Türkçede görülen ve hareket isimlerine, inanç ile ilgili isimlere, huy ve karakter bildiren isimlere eklenerek yapılan, edeni bildiren isimler türeten bir ektir. Talat Tekin bu ekin Eski Türkçede "meslek mensubu ya da bir işi sürekli yapan" anlamında isimler

türettiğini ifade eder (Tekin 2000: 82). İli Salır Türkçesi'nde değişik işlevlerde görülmüştür. Bu işlevleri şöyle sıralayabiliriz:

1. İsimlere eklenerek meslek sıfatları, uğraşma isimleri türetir. Daha çok bu işleviyle görülür: *aççi* "atçı" (< *at* "at" +*çi*), *aracı* "aracı" (< *ara* "ara" +*ci*), *aylıhçı* "aylıkçı" (< *ay+lıh* "aylık" +*çi*), *carıhçı* "köle, hizmetçi" (< *carıh* "hizmet" +*ci*), *damirci* "demirci" (< *damir* "demir" +*ci*), *daşçı* "taşçı" (< *daş* "taş" +*ci*), *doldurbaçı* "doldurucu" (< *dol-dur-ba* "doldurma" +*çi*), *emçi* "doktor" (< *em* "ilaç" +*çi*), *eñgehçi* "işçi" (< *eñgeh* "iş" +*ci*), *malçı* "çoban" (< *mal* "davara, mal" +*çi*), *odunci* "oduncu" (< *ot+un* "odun" +*ci*), *padıçı* "çoban" (< *padı* "sürü" +*çi*), *pitihçi* "yazıcı" (< Çin. *pi* < **piet* "fırça" + Tü. *i-h* "yazı" +*çi*), *sanahçı* "hesapçı, falcı" (< *sa-n+a-h* "hesap" +*çi*), *sañrahçı* "ambar yöneticisi" (< *sañrah* "ambar" +*çi*), *yirtihçi* "avcı" (< *yirtih* "av" +*ci*), *zorahçı* "şapkacı" (< *zorah* "şapka" +*ci*) vb.

2. Kimi isim ve sıfatlara gelerek bir kişinin bir şeye tutkunluğunu ifade eden alışkanlık sıfatları türetir. Bu işlevde çok az görülür: *tömetçi* "gaddar, hergele" (< Ar. *tuhmat* "suçlama" + Tü. *çi*) vb.

3. Kimi isimlere gelerek soyut isimler türetir: *agrıhçı* "hastalık" (< *agrı-h* "ağrı" + *çi*), vb.

Ekin yabancı kelimelere de getirilerek yeni kelimeler türettiği de görülür: *padıçı* "çoban" (< Far. *padı* "sürü" + Tü. *çi*), *tömetçi* "gaddar, hergele" (< Ar. *tuhmat* "suçlama" + Tü. *çi*) vb.

Ekin başka isimden isim yapım eklerinden olan *+llh* ve *+llk* ekleri ile birlikte de kullanıldığı görülür. Bu eklerle birlikte kullanıldığında genellikle *+lik* ekinin işlevinde karşımıza çıkar: *ademgerçilik* "insanlık" (< Ar. Far. *ademger* "insan" + Tü. *çi+lik*), *küpçilih* "hepsi, bütün insanlar" (< *küp* "çok" +*çi+lih*) vb.

2.1.4. +cIn, +çIn

Orta Türkçede *+çın*, *+çin*, Eski Anadolu Türkçesinde *+cın*, *+cin* biçiminde görülen bu ek İli Salır Türkçesi'nde *+cın*, *+cin*, *+çın*, *+çin* biçimlerinde görülmektedir. Tarihi Türk lehçelerinde daha çok kuş ismi ve renk isimleri yapan bu ek İli Salır Türkçesi'nde de değişik işlevlerde görülmektedir. Bu işlevleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Uygun olmayı, yatkın olmayı gösteren sıfatlar türetir: *tuwahcin* "yağcı, dalkavuk" (< *tuwah* "kılıf, örtü" +*cin*), *uşahçin* "casus, ajan" (< *uşah* "küçük" +*çin*) vb.

2. Nadir de olsa yön bildiren kelimeler türettiği görülür: *tüşihçin* "aşağı" (< *tüşih* "küçük" +*çin*) vb.

2.1.5. +çe

Aslında çekim eklerinden olan eşitlik eki *+çe* zamanla kalıplaşarak yapım eki hâlini almıştır. Eski ve Orta Türkçede *+ça*, *+çe* biçiminde görülürken Eski Anadolu Türkçesi'nde *+ca*, *+ce* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. İli Salır Türkçesi'nde ise ekin yalnızca *+çe* biçimi görülmektedir. Tek biçimde görüldüğünden ek ünlü ve ünsüz uyumu dışındadır. İli Salır Türkçesi'nde ek değişik işlevlerde karşımıza çıkmaktadır.

1. Dil isimleri türetir: *Farsçe* "Farsça", *Arapçe* "Arapça", *Henzüçe* "Çince" vb.

2. İsimlere gelerek kuvvetlendirme bildirir: *neçe* "çok, pek çok" (< *ne+çe*) vb.

3. Nesne isimleri türetir: *beligürçe* "böylece, bunun gibi" (< *beligür* "böyle" +*çe*) vb.

2.1.6. +çUh, +çUh

Bu ek hakkında daha önce değişik görüşler öne sürülmüştür. A. N. Kononov, *+(X)çUk* ekinin Türkiye Türkçesi Türkçe ve Özbek Türkçesi'nde sevgi ifadesi katan bir küçültme eki olduğunu ancak söz yapımı içinde geniş ölçüde kullanıldığını belirtmiştir (Kononov 1968: 81-88). Siemieniec ise *+(X)çUk* ekinin küçültme anlamı dışında bitki isimleri yapmak gibi bir işlevi bulunduğunu ifade etmektedir (Siemieniec-Golas 1989: 111). Marcel Erdal, *+çAk* ve *+(X)çUk* biçimlerini *+(X)ç* ekinin genişlemiş biçimleri olarak alır. Ayrıca Erdal bu ekin Orta Farsça ve

Soğdca küçültme eki olan *+ıçak'*tan ödünç alınmış olabileceğini de ifade etmektedir (Erdal 1991: 46). İli Salır Türkçesi'nde *+çuh*, *+çüh* biçiminde görülen ek çok farklı işlevlerde karşımıza çıkmaktadır:

1. Bu ek isimlere gelerek kuvvetlendirme, pekiştirme anlamında yeni kelimeler türetir: *ahwaçuh* "kar beyazı, saf beyaz" (< *ah+wa* "ak" +*çuh*), *düzçüh* "oldukça düz" (< *düz* "düz" +*çüh*), *garaçuh* "siyah, buğulu" (< *gara* "kara, siyah" +*çuh*) vb.

2. İsimlere gelerek sıfatlar türetir: *birçüh* "aynı, biricik" (< *bir* "bir" +*çüh*), *cezorçuh* "tuhaf, garip" (< *cezor* "garip, acayip" +*çuh*), *mundançuh* "basitçe" (< *mundan* "basit" +*çuh*), *neşgiçüh* "hassas, ince" (< *neşgi* "ince, hassas" +*çüh*), *ohşaşçüh* "aynı, benzer" (< *ohşa-ş* "benzer" +*çüh*), *zilfaçuh* "az, ince" (< *zilfa* "az, ince" +*çuh*) vb.

3. Nadir de olsa zaman belirten kelimeler türetir: *inciçüh* "hemen, şimdi" (< *inci* "şimdi" +*çüh*) vb.

4. Hayvan isimleri türettiği de görülür: *gürgünçüh* "güvercin" (< *gürgün* "?" +*çüh*) vb.

5. Olumsuzluk bildiren sıfatlar da türetir: *köllicüh* "tereddütsüz" (< *kölili* "tereddüt" +*çüh*) vb.

6. Farklı anlamda kelimeler de türetir: *ilinçüh* "el gibi" (< *il-in* "elin" +*çüh*) vb.

2.1.7. +dah

Bu ekin çok işlek olmayan *+dak*, *+dek* ekleri ile aynı ek olduğu açıktır. Zeynep Korkmaz'a göre daha çok yansıma kelimelerden isimler türeten bu ek fiil türeten *+dA* ve fiilden isim yapım eklerinden olan *-k* eklerinin birliğinde meydana gelmiştir (Korkmaz 2000: 45). İli Salır Türkçesi'nde çok nadir rastladığımız bu ek *yugurdah* "delgeç" (< *yugur* "?" +*dah*) kelimesinde bir alet ismi türetmiştir.

2.1.8. +gA

İçerdiği sesler bakımından yaklaşma hâl eki ile aynıdır. İli Salır Türkçesi'nde nadir olarak gördüğümüz bu eke *başga* "başka" (< *baş* "baş" +*ga*) kelimesinde rastlıyoruz.

2.1.9. +gAş

Eski Türkçeden beri bazı hayvan ve bitki isimlerinden küçültme işlevinde terimler göstermek için kullanılan bir ektir. Martti Räsänen bu ekin *ka / ke + ç* ya da *k + aç*, *eç* biçimlerinin birinden geliştiğini ileri sürmüştür (Räsänen 1957: 101). Ek tarihi Türk lehçelerinde bitki ve nesne isimleri türetmiştir. Ancak eklendiği kelimelerde yeni kelimeler türetirken küçültme işlevi de göze çarpmaktadır. İli Salır Türkçesi'nde *agaş* "ağaç" (< *ı* "orman" +*gaş*) kelimesinde bitki ismi türetirken, *yalanğaş* "çıplak, açık" (< *yal-an* "yalın, ince" +*gaş*) kelimesinde bir sıfat türetmiştir.

2.1.10. +GI

Eskiden beri kullanılan işlek eklerden biridir. G. J. Ramstedt eki *k* (?) + artikel = 3. kişi eki şeklinde açıklamıştır (Ramstedt 1952: 234-235). Johannes Benzing tarafından ise yaklaşma durum eki *ka* + 3. kişi eki *i* şeklinde tasarlanmıştır (Benzing ZDMG 94: 264-265 [Räsänen 1957: 102]).

İli Salır Türkçesi'nde *+gi*, *+gi*, *+ki*, *+ki* biçimlerinde görülen ek genel olarak aitlik ifade eden sıfatlar ve zamirler türetir. Ekin İli Salır Türkçesi'ndeki işlevlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Zaman bildiren isimlere getirilerek aitlik ifade eden isimler türetir: *ahırgı* "sonuncu, son" (< Ar. *ahir* "ahir, son" + Tü. *gı*), *bügüngi* "bugünkü" (< *bügün* "bugün" +*gi*), *etisergı* "sabahki" (< *etiser* "sabah" +*gı*), *etigi* "dünkü" (< *eti* "dün" +*gi*), *güzgi* "güz mevsimindeki" (< *güz* "gün, sonbahar" +*gi*) vb.

2. Aitlik ifade eden isimler türetir: *ilegi* “ilk, erken” (< *ile* “erken” +*gi*), *ozagi* “önceki, eskisi” (< *oz-a* “önce, eski” +*gi*) vb.

3. Zamirlere getirilerek aitlik anlamı ifade eden kelimeler türetir: *minigi* “benimki” (< *min-i* “beni” +*gi*), *sinigi* “seninki” (< *sin-i* “seni” +*gi*) vb.

2.1.11. +gInA

Eski Türkçeden beri bulunan bu ek genellikle isim ve sıfatlara gelerek küçültme ifade eden kelimeler türetmek için kullanılır. A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* adlı çalışmasında bu ekin kuvvetlendirme, küçültme ve sevgi kelimeleri teşkilinde kullanılan bir ek olduğunu ifade etmiştir (Gabain 1941 (2000³): 105). İli Salır Türkçesi’nde nadir olarak gördüğümüz bu ek *etisergine* “sabah erkenden” (< *etiser* “sabah” +*gine*), kelimesinde çıkma hâl eki işlevinde kullanılmıştır.

2.1.12. +I

İli Salır Türkçesi’nde nadir görülen eklerden biridir. +*ı*, +*i* biçimlerinde görülen ek *ardı* “son” (< *ard* “art, arka” +*ı*) ve *daşı* “dışarı; ayrıca” (< *daş* “dış” +*ı*) kelimelerinde zarf anlamında kelimeler türetmiştir.

2.1.13. +IA

Çok eski bir ek olan bu ek çoğunlukla cümle belirleyici olarak kullanılır. Bu ek İli Salır Türkçesinde birliktelik anlamında kelimeler türetir: *ikle* “ikisi birlikte” (< *iki* “iki” +*le*) vb.

2.1.14. +II

İli Salır Türkçesi’nde +*lı*, +*li* biçiminde görülen bu ek kelimelere eklenerek bulunma, aitlik ve münasebet ifade eden sıfatlar türetir. İli Salır Türkçesi bu ekte Oğuz grubu Türk lehçelerinin özelliklerinden birini gösterir. Tarihi Türk lehçelerinde +*lıg*, +*lig*, +*lug*, +*lüg*, +*lık*, +*lik*, +*luk*, +*lük* biçimlerinde görülen bu ek İli Salır Türkçesi’nde sondaki +*g* ve +*k* harfleri düşmüş biçimde görülmektedir: *adilli* “adeletli, adil” (< Ar. ‘*ādil* + Tü. *li*), *afatlı* “felaket” (< Ar. *āfat* + Tü. *li*), *akıllı* “akıllı” (< Ar. ‘*akl* + Tü. *lı*), *almalı* “elmalı” (< *alma* “elma” +*lı*), *anarlı* “narlı” (< Far. *anār* + Tü. *lı*), *çoldanlı* “sert” (< *çoldan* “sert” +*lı*), *dehli* “tatlı” (< *deh* “tatlı” +*li*), *dürli* “türlü” (< *dür* “tür” +*li*), *emcehli* “büyük yürekli” (< *emceh* “yürek” +*li*), *görühhli* “güzel, ihtişamlı” (< *görüüh* “ihtişam, güzel” +*li*), *güşli* “güçlü” (< *güş* “güç” +*li*), *güzguli* “aynalı” (< *güzgu* “ayna” +*li*), *gorolu* “körlük” (< *goro* “kör” +*lı*), *yağlı* “yağlı” (< *yağ* “yağ” +*lı*), *megilli* “bıyıklı” (< *megil* “bıyık” +*li*), *sulemli* “çorbalı” (< *sulem* “çorba” +*lı*), *ünli* “sesli” (< *ün* “ses” +*li*) vb.

2.1.15. +lah

János Eckmann ve Marcel Erdal bu ekin isimden fiil yapım eki +*IA-* ile fiilden isim yapım eki -(*X*)*g* ekinin birleşiminden meydana geldiğini ileri sürerler (Eckmann 1966: 56; Erdal 1991: 108). İli Salır Türkçesi’nde +*lah* biçimiyle görülen bu ek genel olarak yer ve zaman bildiren kelimeler türeten bir ektir: *gışlah* “kışlak, köy” (< *gış* “kış” +*lah*) vb.

2.1.16. +IIh/ +IIK, +luh

+*IXk* eki Eski Türkçeden günümüz Türk lehçelerine kadar çok sık kullanılan yapım eklerinden biridir. Uzun bir zaman aralığında yapım eki olarak kullanılmasına rağmen işlevinde bir değişiklik görülmemiştir. A. von Gabain +*l^k*, +*l^k* eklerinin soyut ve somut isimler ve sıfatlar yaptığını ve Moğolcada da durumunun aynı olduğunu ifade etmiştir (Gabain 1941 (2000³): 44). W. Bang bu ekin *il-* ve fiilden isim yapan -*g* ekinden müteşekkil olduğunu ileri sürmüştür (Räsänen 1957: 105). Ek İli Salır Türkçesi’nde çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır:

1. Vasıf ifade eden mücerret isimler yapar. Bunlardan bazıları, kalıcı isimler olarak da kullanılır: *ahiretlih* “ahretlik” (< Ar. *āhirat* + Tü. *lih*), *yahçuhlıg* “güzellik” (< *yahçuḥ* “güzel” +*lıg*) *yarılıg* “sevgi” (< Far. *yār* “sevgili” + Tü. *lıg*) vb.

2. Eklendiği kelimelerde somut isimler türetir: *aylıh* “aylık” (< *ay* “ay” +*lıh*), *duzluh* “tuzluk” (< *duz* “tuz” +*luh*) vb.

3. Bir şeyin çok bulunduğu yer adları türetir: *dağlıh* “dağlık” (< *dağ* “dağ” +*lıh*) vb.

4. Bir şeyin uygunluğunu anlatmak için kullanılan kelimeler türetir: *aşlıh* “yiyecek” (< *aş* “yemek” +*lıh*), *yağlıh* “yağlı” (< *yağ* “yağ” +*lıh*) vb.

2.1.17. +mUş

Bu ek İli Salır Türkçesi’nde yalnızca “biber” kelimesini renklere göre nitelenmek için kullanılmıştır: *ahmuş* “beyaz biber” (< *ah* “ak” +*muş*), *garamuş* “siyah biber” (< *gara* “kara, siyah” +*muş*), *gızılmış* “kırmızı biberi” (< *gızıl* “kızıl, kırmızı” +*muş*) vb.

2.1.18. +nci

İli Salır Türkçesi’nde yalnızca +(l)nci biçimi görülen bu ek Eski Türkçeden beri kullanılan bir ektir. Ek tek biçimde görüldüğü için ünlü ve ünsüz uyumuna girmez. Genellikle sayı isimleri yapmakta kullanılan ekin asıl işlevi sayı isimlerine eklenerek onlardan sıra, derece ifade eden sayı isimleri yapmaktır: *aldinci* “altıncı” (< *aldi* “altı” +*nci*), *atmışinci* “altmışıncı” (< *atmış* “altmış” +*inci*), *beşinci* “beşinci” (< *beş* “beş” +*inci*), *birinci* “birinci” (< *bir* “bir” +*inci*), *elliginci* “ellinci” (< *ellig* “elli” +*inci*), *ikinci* “ikinci” (< *iki* “iki” +*nci*), *dödingi* “dördüncü” (< *död* “dört” +*inci*), *yidinci* “yedinci” (< *yidi* “yedi” +*nci*), *oninci* “onuncu” (< *on* “on” +*inci*), *ottusinci* “otuzuncu” (< *ottus* “otuz” +*inci*), *üşinci* “üçüncü” (< *üş* “üç” +*inci*) vb.

2.1.19. +siz

İli Salır Türkçesinde yalnızca +siz biçimi görülen bu ek Eski Türkçeden beri kullanılan eklerden biridir. Orhon Türkçesi metinlerinde bu ekin yokluk sıfatları türettiği görülür. Ek hakkında pek çok görüş bildirilmiştir. Otto Böhtlingk +sXz ekinin -s + -z eklerine dayandığını ifade etmiştir. Vámbéry, eki *süz-*, *sız-* ‘ayırarak’ anlamındaki eylemle ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır (Kononov, 1956: 148-149). W. Bang +sIz, +sUz ekinin benzer teşkillere sahip *u-z*, *yabız*, *sö-z*, *ö-z* gibi fiilden isim yapım eki -z ile *st-z* biçiminde türettiği ve daha sonra bu kelimenin kalıplaşarak eklediğini belirtir (Bang 1925-1939: 53-56). Ramstedt yokluk bildiren +sIz ekinin -sar ekinden çıktığı görüşündedir (Kononov 1956: 148-149). Jean Deny, eki ‘1. Başka bir addan türeme adlar, 2. asıl türemeler ve ilgeçler bahsinde’ inceler (Deny 1941: 507-508, 881). Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*’nde yokluk bildiren +sIz ekinin +sır, +sir ekiyle karşılaştırılması gerektiğini ifade eder (Gabain 1941 (2000³): 48). Baskakov ekin köken açılımını -sı- (-sa ekinin bir çeşidi) + z biçiminde kurar (Kononov 1956: 148-149). Kononov ise eki -sı- ve -z eklerinin birleşiminden oluştuğunu belirtmektedir (Kononov 1956: 148-149).

Tahir Nejat Gencan eki -siz ekiyle türemiş sıfatlar başlığı altında inceleyerek, eki -li eki ile *ile* edatının olumsuzu olduğunu ifade eder (Gencan 1979: 199). Nurettin Koç bu ekin adlardan önad yaptığını ‘bilgisiz, görgüsüz’ ve eylemlikten belirteç yaptığını belirtir: ‘açmaksızın, vermeksizin’ (Koç 1990: 99-100). Marcel Erdal +sIz/+sUz ekinin +sıra/+sire ekiyle ilişkili olabileceğini belirtir (Erdal 1991: 137). Şinasi Tekin aslında yokluk bildiren +s^{oz} ekinin bazen çekim eki olarak kullanıldığından bahseder, ancak kökeniyle ilgili görüş bildirmez. Ayrıca Tekin, Gabain gibi eklendiği isimlere yokluk kavramı katan +sIrA < +siz+re (?) ekiyle karşılaştırır (TekinŞ. 1992: 81-82).

Zeynep Korkmaz ekin Türkiye Türkçesinin gramer kitaplarında farklı şekillerde adlandırıldığı ve işlendiğine dikkati çeker (Korkmaz 1992: 173). Muharrem Ergin +sIz, +sUz ekinin +II, +IU ekinin menfisi olduğunu, isimlerden hem sıfat hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri türettiğini, isimlerden olumsuzluk ifade eden tek ekin bu olduğunu belirtir (Ergin 1993: 152). Banguoğlu, +sIz, +sUz eklerini ‘-siz sıfatları’ altında inceleyerek eski Türkçeden itibaren her isme gelebildiğini söyler. Ayrıca ‘Adlarda Çekim’ bahsinde +sIz, +sUz ekini kimsiz hali privatif (yokluk hali) olarak değerlendirir (Banguoğlu 1995: 201, 331).

Psyançin de bu eki *-sı, si* (3. tekil kişi iyelik eki) + *-z (-r)* (belirsizlik - çokluk eki) eklerinin birleşmesinden doğan bir ek olarak düşünmektedir (Kuznetsov 1995: 193-259). Kuznetsov, *-sız/-siz* ekinin etimolojisini *Divanü Lûgâti't-Türk*'teki *yag sızdı* 'yağ eridi' cümlesinin yardımıyla açıklamaya çalışır. Onun düşüncesine göre *sız-* eylemi eski dönemlerde, henüz ekleşmeden, yağ, kar, buz, küç, tın vs. gibi eriyip yok olan nesnelere için kullanılırken, daha sonra sözcüğün ekleşmesiyle son sesini ve ön sesini yitirmeden *sız* biçiminde kalmıştır (Kuznetsov 1997: 193-259).

Bu ek İli Sılr Türkçesi'nde kelimelere eklenerek yokluk ve eksiklik bildiren farklı kelimeler türetir. Ek tek bir biçimde görüldüğü için ünlü ve ünsüz uyumuna girmez: *amalsız* "yardımsız" (< Ar. *amal* "amel" + Tü. *siz*), *behtsiz* "bahtsız, şanssız" (< Far. *baht* "baht" + Tü. *siz*) vb.

2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

2.2.1. +A-

Eski Türkçeden beri geniş bir kullanıma sahip olan bu ek isimlerden olma ve yapma anlamı taşıyan geçişli ve geçişsiz fiiller yapar. Ramstedt bu eki ? < **ga* biçiminde açıklamıştır (Ramstedt 1952: 201). Marcel Erdal ise bu ekin yalnızca tek ya da iki heceli ünsüzle biten isimlere eklendiğini, bunun tek istisnasının *mayak+a-n-* biçimi olduğunu belirtir. Ona göre, bu örneğin istisna olmasının nedeni +A- ekinin genelde iki hecesinde dar ünlü bulunan isimlere gelmesi ve ünsüz düşmesine yol açmasıdır. İstisnai durumda ise bütün ünlüler geniş ünlüdür (Erdal 1991: 428).

Bu ek İli Sılr Türkçesi'nde isimlerden "olma" ve "yapma" anlamı taşıyan geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *boşa-* "boşaltmak, zayıflatmak" (< *boş* "boş" +*a-*), *oyna-* "oyynamak" (< *oyun* "oyun" +*a-*) vb.

2.2.2. +Al-

Eski Türkçeden itibaren tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde eklendiği isim ve sıfatlardan geçişsiz fiiller türeten bu ek İli Sılr Türkçesinde çok az örnekte görülmektedir: *kinal-* "evlenmek" (< *kin* "hanım, eş" +*al-*) vb.

2.2.3. +Ar-

Tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde kullanılan isimden fiil yapım eklerinden biri de *+ar-*, *+er-* ekidir. Genellikle geçişsiz fiiller türetir. Bazen renk isimlerine gelerek onlardan "olma" anlamı ifade eden geçişsiz fiiller türetir. Kimi zaman da diğer isimlerden "olma" ve "yapma" anlamı taşıyan fiiller türetir. İli Sılr Türkçesi'nde bu eke rastladığımız örneklerde ekin genellikle renk isimlerine gelerek onlardan "olma" anlamı ifade eden geçişsiz fiiller türettiği görüldü: *ahar-* "ağarmak" (< *ah* "ak" +*ar-*), *göger-* "yeşillenmek, mavilenmek" (< *gög* "yeşillik" + *er-*) vb.

2.2.4. +dA-

Eski Türkçeden beri isimlere ve yansıma kelimelere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. A von Gabain, bu ekin Moğolcada da aynı olduğunu belirtmekte ve taban ismini vasıta hâline getirdiğini ifade etmektedir (Gabain 1941 (2000³): 50). Marcel Erdal ise bu ekin *üze+te-* > *üste-* eylemi dışında her zaman tek heceli köklere geldiğini ifade eder. Ayrıca Erdal, bu ekin Moğolca *+da-* ekiyle benzerlik gösterdiğini de belirtip *+dA-* ekinin Eski Türkçede sonu /l/, /n/, /z/ ile biten kelime köklere geldiğini belirtir (Erdal 1991: 458).

Bu ek İli Sılr Türkçesinde de Eski Türkçedeki işlevlerini devam ettirmektedir. Yani İli Sılr Türkçesinde çoğunlukla yansıma sözcüklere gelerek onlardan "olma" anlamı taşıyan fiiller türetmektedir: *bizilda-* "cızırdamak" (< *bizil* "cızırtı (yansıma söz)" +*da-*), *yelenjde-* "gölgede kalmak" (< *yelenj* "meme" +*de-*) vb. örneklerini gösterebiliriz.

2.2.5. +di-

İli Salır Türkçesi'nde nadir görülen isimden fiil yapım eklerindedir. Yalnızca *kiledi-* "tartmak" (< Rus. *kilo* "kilo" +*di-*, bkz. Uyg. *kile* "kilo") fiilinde bu ek görülmektedir. Ekin yalnızca ön ünlülü *-di* biçimine rastladık.

2.2.6. +IA-

Tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde çok işlek olarak kullanılan isimden fiil yapım eklerinden biri +*la-*, +*le-* biçiminde görülen ektir. İsmi ifade ettiği ile ilgili bir hareketi belirtmek için her türlü isme getirilebilir. İsimlerden hem geçişli hem de geçişsiz fiiller türeten bu ek çoğunlukla "olma" ve "yapma" ifade etmektedir. Gabain bu ek için "sınırsız kullanma imkanı vardır" der (Gabain 1941 (2000³): 49).

İli Salır Türkçesi'nde bu ekle türemiş pek çok fiil bulunmaktadır. Ekin işlevlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. İsimlerden hem geçişli hem de geçişsiz fiiller türetir: *arıhla-* "zayıflamak, diet yapmak" (< *arın* "zayıf" +*la-*), *aşkarla-* "meydana çıkarmak", *aşkarıla-* "meydana çıkarmak" (< Far. *âşkâr* "açık, belli" + Tü. *la-*), *başla-* "başlamak" (< *baş* "baş" +*la-*), *çeçerle-* "bebeği kundağa sarmak" (< *çeçer* "kundak" +*le-*), *çişle-* "ısırmak" (< *çiş* "diş" +*le-*), *damcila-* "düşmek" (< *damci* "damla" +*la-*), *duzla-* "tuzlamak" (< *duz* "tuz" +*la-*), *emle-* "iyileştirmek" (< *em* "ilaç" +*le-*), *güneşle-* "aydınlanmak" (< *gün+eş* "güneş" +*le-*), *gidihla-* "gıdıklamak" (< *gidih* "gıdık" +*la-*), *gışla-* "kışlamak, kışı geçirmek" (< *gış* "kış" +*la-*), *gozıla-* "kuzulamak" (< *gozu* "kuzu" +*la-*), *garişla-* "karışlamak" (< *gariş* "karış" +*la-*), *haluñla-* "kalınlaşmak" (< **halu-ñ* "kalın" +*la-*), *hurla-* "horlamak" (< *hur* "hor (yansıma ses)" +*la-*), *kemencila-* "alay etmek, gülmek" (< *kemen+ci* "alay" +*la-*), *ocila-* "kavramak" (< *oci* "avuç; pençe" +*la-*), *ögeyle-* "incitmek, hor kullanmak" (< *ögey* "üvey" +*la-*), *palahla-* "koşuşmak, koşuşturmak" (< *palah* "kürek" +*la-*), *piçirla-* "fısıldamak" (< *piçir* "fısıltı" +*la-*), *yirtihla-* "avlamak" (< *yirtih* "av" +*la-*), *yükle-* "yüklemek" (< *yük* "yük" +*le-*) vb.

2. Yabancı kökenli kelimelere gelerek yeni fiiller türetmektedir: *çölle-* "öğüt vermek" (< Çin. *quan* "öğüt" + Tü. *la-*), *çulla-* "delmek" (< Çin. *chuan* "delgeç" + Tü. *la-*), *fala-* "görünmek" (< Çin. *fa* "göstermek" + Tü. *la-*), *falan-* "asilik etmek, ayaklanmak" (< Çin. *fan* "asi" + Tü. *la-*), *fella-* "çevirmek" (< Çin. *fan* "çevirmek" + Tü. *la-*), *lenhala-* "başı boş vakit geçirmek" (< Çin. *luan-hua* "düzensizce" + Tü. *la-*), *mubarehle-* "kutlamak" (< Ar. *mubarak* "mübarek, kutlu" + Tü. *la-*), *sala-* "giymek" (< Çin. *ca* "silmek, temizlemek; ovalamak; cilalamak" + Tü. *la-*), *zarla-* "şikayet etmek" (< Far. *zar* "dertli, hüznü" + Tü. *la-*), *zelle-* "kesmek, kırpmak" (< Çin. *zuan* "delgi, burgu, matkap" + Tü. *la-*), *zincirle-* "zincirlemek" (< Far. *zincir* "zincir" + Tü. *la-*), *zula-* "fiziksel ya da zihinsel acılara sebep olmak" (< Çin. *zao* "bozmak, harap etmek" + Tü. *la-*) vb.

Bu ek *-n-*, *-ş-* fiilden fiil yapım ekleriyle genişletilmiş olarak +*lan-*, +*laş-* biçiminde yeni bir ek görüntüsüyle de ortaya çıkar: *açihlan-* "kızdırmak, öfkelenmek", (< *aç-ih* "öfke, kızgınlık" +*len-*), *adetlen-* "alışkanlık haline getirilmek" (< Ar. *adat* "adet" + Tü. *len-*), *asanlan-* "kolaylaştırmak" (< Ar. *asan* "kolaylık" + Tü. *lan-*), *asalan-* "dayandırmak" (< Ar. *asas* "esas" + Tü. *lan-*), *atıhlan-* "arttırmak" (< *at-ih* "fazla, artık" +*lan-*), *bökelen-* "kahraman olmak" (< *böke* "kahraman" +*len-*), *gururlan-* "gururlanmak" (< Ar. *gurur* "gurur" + Tü. *lan-*), *halislen-* "incelmek" (< *hales* "ince" +*len-*), *ululan-* "büyümek" (< *ul+u* "ulu, büyük" +*lan-*), *yirahlan-* "ayrılmak, uzaklaşmak" (< *yira-h* "uzak" +*lan-*), *gaçalaş-* "konuşmak, sohbet etmek" (< *gaça* "söz, kelime", bkz. TibAm. *kaç'a* + Tü. *laş-*) vb.

Bu biçimler ayrıca yabancı kökenli kelimelere gelerek yeni fiiller de türetirler: *zozulan-* "kararsız olmak" (< Çin. *zao-zuo* "kararsız olmak" + Tü. *lan-*), *züylen-* "sarhoş olmak" (< Çin. *zui* "sarhoş" +*len-*) vb.

2.2.7. +nA-

İli Salır Türkçesinde nadir olarak görülen isimden fiil yapım eklerinden biridir. Eklendiği isim ve sıfatlardan geçişli fiiller türetir: *daɲna-* “seçmek” (< *daɲ* “ünlü” +*na-*) vb.

Ekin yabancı kökenli kelimelere gelerek yeni fiiller türettiği de görülür: *joɲna-* “cesaretlendirmek” (< Çin. *joɲ* “büyük” + Tü. *na-*), *faɲna-* “engellemek” (< Çin. *fang* “engel” + Tü. *na-*) vb.

2.2.11. +sA-

Eski Türkçeden beri görülen ve genellikle eklendiği isme arzulama, istek duyma anlamı katan bu ek İli Salır Türkçesi’nde nadir olarak görülen eklerden biridir. +*sa-*, +*se-* biçiminde görülen ek Salır Türkçesi’nde de eklendiği kelimeye arzulama, istek duyma anlamı katmıştır: *suvsa-* “susamak” (< *suw* “su” +*sa-*) vb.

2.2.12. +tİr-

İli Salır Türkçesinde bulunan isimden fiil yapım eklerinden biri de +*tır-*, +*tir-* biçiminde görülen bu ektir. Nadir olarak görülen bu eke *açıtır-* “kızmak” (< *aç-ıh* “kıızgınlık, öfke” +*tır-*) fiilinde geçişsiz bir fiil türetmiştir.

2.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

2.3.1. -baçI

İli Salır Türkçesinde nadir görülen fiilden isim yapma eklerindedir. Yalnızca *doldurbaçI* “doldurucu” (< *dol-dur-* “doldurmak” -*bacı*) kelimesinde bu eke rastladık. Ek Salır Türkçesi’nde “yapanı, edeni, uğraşanı” bildiren kelimeler türetir.

2.3.2. -gah

İli Salır Türkçesinde nadir olarak görülen fiilden isim yapım eklerinden biri de -*gah* ekidir. Tek biçiminde gördüğümüz bu ek taradığımız sözlük ve metinlerde yalnızca *dirışgah* “çalışkan, gayretli” (< *dirış-* “çok çalışmak, gayret etmek” -*gah*) kelimesinde geçmektedir. Bu kelimede bir fiile gelerek ondan sıfat türetmiştir.

2.3.3. -GAn

-*gan*, -*gen*, *kan*, -*ken* biçimlerinde görülen ek İli Salır Türkçesi’nde iki işlevde karşımıza çıkmaktadır.

1. Fiillere gelerek onlardan sıfatlar türetir: *derilgen* “hızlı, çabuk” (< *der-il-* “divane olmak, deliye dönmek”-*gen*), *uhuskan* “uykulu” (< *uhu-s-* “uykuya dalmak, uyku bastırmak” -*kan*) vb.

2. Fiillere gelerek onlardan çeşitli anlamda isimler türetir: *duggan* “akraba, hısım” (< *dug-* “doğmak” -*gan*), *tutbağan* “esir” (< *tut-* “tutmak” -*ba-gan*) vb.

2.3.4. -gUcI

Çokça görülen eklerden biridir. -*guci*, -*güci* biçimlerinde görülen ek genellikle fiillere getirilerek “yapanı, edeni, uğraşanı” bildiren kelimeler türetir. Bunun yanında farklı işlevlerde de kullanıldığı görülür. Ek isimden isim yapan +*çI* ekinin fiilden isim yapan -*GU* eki ile genişlemiş biçimidir.

Ekin İli Salır Türkçesi’ndeki işlevlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Fiillere getirilerek “yapanı, edeni, uğraşanı” bildiren kelimeler türetir: *bağlaguci* “çıkıkçı” (< *bağ+la-* “bağlamak” -*guci*), *çihışguci* “hırsız” (< *çihış-* “çalmak” -*guci*), *dapguci* “bulucu” (< *dap-* “bulmak” -*guci*), *daşıguci* “taşıyıcı” (< *daşı-* “taşımak” -*guci*), *dorağuci* “taklitçi” (< *dora-* “taklit etmek” -*guci*), *gelişdirgüci* “arabulucu, uzlaştırıcı” (< *gel-iş-dir-* “geliştirmek” -*güci*), *oynağuci* “oyuncu” (< *oyn+a-* “taşımak” -*guci*), *sıtguci* “satıcı” (< *sıt-* “satmak” -*guci*),

vahguci “bekçi” (< *vah-* “aramak, araştırmak, kontrol etmek” -*guci*), *yirlaguci* “şarkıcı” (< *yir+la-* “şarkı söylemek” -*guci*) vb.

2. Fiillere gelerek onlardan sıfatlar türetir: *açışguci* “nazik, saygılı” (< *aç-ış-* “nazik davranmak, ince düşünmek” -*guci*), *çoñnaguci* “kibirli, gururlu” (< Çin. *zhuang* “büyük” + Tü. *na-* “cesur davranmak” -*guci*), *çörluguci* “hilebaz” (< *çörl-* “kanmak, kazıklanmak” -*guci*), *gillaguci* “sabırsız” (< Çin. *ji* “acele” + Tü. *la* → *gilla-* “acele etmek” -*guci*), *huñnaguci* “dolandırıcı” (< Çin. *hong* “gürültü, arbede” + Tü. *la-* → *huñna-* “kanmak, kazıklanmak” -*guci*), *uhguci* “akıllı, bilge” (< *uh-* “bilmek” -*guci*) vb.

2.3.5. -gucur

Nadir görülen fiilden isim yapım eklerinden biri de -*gucur* ekidir. *danıgucur* “tanıdık, tanış” (< *danı-* “tanımak” -*gucur*) kelimesinde rastladığımız ek bu kelimedeki fiilden sıfat türetme işlevinde kullanılmıştır.

2.3.6. -h, -lh, Uh, -uk

Eski Türkçeden beri işlek olan bu ek, fiillerden sıfat, soyut isim, alet ve nesne isimleri türetmek için kullanılmıştır. A. von Gabain’e göre bu ekle yapılan isimler, bazen edilgenlik, bazen yapılan işin sonucunu bildirir; ancak daha çok sıfat olarak kullanılır (Gabain 1941 (2000³): 54). Bu ekin ünlüsü ile ilgili belirsizlik Clauson tarafından çözülmüştür. Clauson, Brahmi ve Tibet alfabelerinden faydalanarak bu ekin ünlüsüne karar vermiş ve bu ünlünün Eski Türkçe için /O/ olduğunu ifade etmiştir. Marcel Erdal bu eki -(O)k biçiminde vermiş ve ekin geçişli fiiller için nesne, geçişsiz fiiller için özne oluşturduğunu belirtmiştir (Erdal 1991: 224-261). Güler Gülsevin, eki -(U)k biçiminde kaydetmekte ve hem geçişli hem de geçişsiz fiillere eklenen, her durumda ‘edilgen çatıda -mlş’ ekinin işlevinde isim ve sıfat türeten bir ek biçiminde tanımlamaktadır (Gülsevin 1997: 136). Talat Tekin ise bu eki -(U)k biçiminde vermekte ve fiil sonucu isimler ve nitelikler türeten bir ek olarak tanımlamaktadır (Tekin 2000: 92). Marzanna Pomorska bu eki eski ve yeni dönem Türk lehçelerinde sıklıkla kullanılan hareket, sonuç, araç, özne ve nesne türeten bir fiilden isim yapım eki olarak tanımlamaktadır (Pomorska 2004: 106).

İli Salır Türkçesi’nde -h, -lh, uh, -uk biçimlerinde görülen ek değişik işlevlerde karşımıza çıkmaktadır:

1. Fiillere gelerek onlardan sıfatlar türetir: *açuh* “açık” (< *aç-* “açmak” -uh), *ahsah* “aksak” (< *ahsa-* “aksamak” -h), vb.

2. Fiillere gelerek onlardan soyut isimler türetir: *agrıh* “ağrı” (< *agrı-* “ağrımak” -h), *datıh* “tat” (< *dat-* “tatmak” -lh) vb.

3. Fiillere gelerek onlardan alet ve nesne isimleri türetir: *boyah* “boya” (< *boya-* “boyamak” -h), *bolah* “paket” (< *bola-* “paketlemek, sarmak” -h), *darah* “tarak” (< *dara-* “taramak” -h), *dapşuruk* “ev işi” (< *dap-ş-ur-* “dağıtmak, teslim etmek” -uk) vb.

2.3.7. -Ig

Genellikle fiilin sonucunu bildiren isimler türeten bu ek üzerine değişik görüşler ileri sürülmüştür. Nicolas Poppe bu ekin kökenini Moğolcadaki *ga* ekine dayandırmaktadır. G. J. Ramstedt de bu ekin kökenini Moğolcadaki *gu* eki olarak göstermektedir (Räsänen 1957: 122). A. von Gabain bu ekin yapılan işin sonucunda ortaya çıkan şeyi, aktif isim ve diğer bazı şeyleri bildirdiğini düşünür (Gabain 1941 (2000³): 51). Marcel Erdal ise bu ekin geçişli fiillerin nesnesine geçişsiz fiillerin de öznesine işaret eden isimler türettiğini ifade etmektedir (Erdal 1991: 172). Marzanna Pomorska, bu eki isim ve fiilin belirttiği hareketin sonucu ortaya çıkan sıfatlar türeten bir ek olarak açıklamaktadır. Bunun dışında yer ismi, araç ismi, soyut isimler bu ekin türettiği diğer isimlerdir (Pomorska 2004: 95). İli Salır Türkçesi’nde nadir görülen fiilden isim yapım eklerinden biri olan bu ek *bilgü* “bilgi” (< *bil-* “bilmek” -gü) kelimesinde görülmüştür.

2.3.8. -kuç

Yalnızca *kıskuç* "kısaç" (< *kıs-* "kısmak" -*kuç*) kelimesinde bir alet ismi türetmiştir.

2.3.9. -mA

Eski Türkçeden itibaren görülen bu ek genellikle hareket isimleri, alet isimleri ve yemek isimleri türetmiştir. Jean Deny bu ekle genelde ism-i meful anlamında isimler türetildiğini ifade etmiştir (Deny 1921: 548). M. Räsänen bu ekin fiilden isim türeten -(X)m ekinde geliştiğini öne sürmektedir. O, bu ekin kullanımının -(X)m ekinin kullanımıyla aynı olduğunu ancak -mA ekinin daha seyrek olarak görüldüğünü belirtmektedir (Räsänen 1957: 123). Siemieniec-Gołas sıklıkla kullanılan ekler arasında saydığı bu eki hareket isimleri, araç ve gereç isimleri ve de yemek isimleri türeten bir ek olarak tanımlar (Siemieniec-Gołas 1989: 112). Marcel Erdal bu ekin basit fiil gövdelerine ve bu fiillerden türemiş fiillere gelerek isimler türettiğini belirtmiştir (Erdal 1991: 316). Tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde sık görülen bu ek İli Salır Türkçesiyle ilgili taradığımız sözlük ve metinlerde yalnızca *süzme* "kaymağı alınmış yoğurt" (< *süz-* "süzme" -*me*) kelimesinde görülmüştür. Bu kelimedede bir yemek ismi türetmiştir.

2.3.10. -men

Bu ek eklendiği kelimelerden soyut ve somut isimler türetmek için kullanılan bir ektir. Çok işlek bir ek olmadığı görülür. Besim Atalay "Türkçemizde Men-Man" adlı makalesinde ben zamirinden kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan bir ek olduğunu ileri sürmektedir (Atalay 1941). Ramstedt ve Räsänen bu ekin *ma+n* ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini iddia etmişlerdir. (Räsänen 1957: 135).

İli Salır Türkçesi'nde *çelmen* "el yapımı bir tür kumaş" (< *çel-* "çekmek" -*men*) kelimesinde rastladığımız ek bir nesne ismi türetmiştir.

2.3.11. -mUr:

Eski ve Orta Türkçeden *yağmur* (< *yağ-mur*), *almur* (< *al-mur*), *kömür* (< *köy-mür*), *tamur* (< *tam-mur*) gibi örnekleri bulabildiğimiz bu ekle türemiş kelimelere İli Salır Türkçesi'nde de çok fazla rastlamayız. -*mur*, -*mür* biçiminde görülen bu eki Ramstedt, Moğolca *huri* ekine dayandırmaktadır (Räsänen 1957: 136). İli Salır Türkçesi'nde *gömür* "kömür" (< *köy-* "yanmak" -*mür*), *yağmur* "yağmur" (< *yağ-* "yağmak" -*mur*) kelimelerinde bu eke rastlanmıştır.

2.3.12. -ş, -İş

Az da olsa birkaç örnekte rastladığımız eklerden biri de -*ş*, -*iş*, -*iş* biçimindeki ektir. Bu ekin genellikle farklı anlamlarda isimler türettiği görülmüştür: *daniş* "tanıdık, ahbab" (< *dani-* "tanımak" -*ş*), *görünüş* "görünüş" (< *gör-in-* "görünmek" -*iş*), *ohşaş* "benzer" (< *ohşa-* "benzemek" -*ş*) vb.

2.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

2.4.1. -Ar-, -Ir-

Eski Türkçeden beri geniş bir kullanıma sahip olan bu ek yaptırma eki diye de anılır. Çoğunlukla *u*, bazen *a*, çok az da *ı* ünlüsü alır. Çok sık kullanılmayan çatı eklerinden biridir. A. von Gabain, -*Ar-* ve -*Ur-* yapım eklerini birlikte almakta ve "yaptırma eki, çok kere basitinin anlamını verir" şeklinde bu eki açıklamaktadır (Gabain 1941 (2000³): 60). Marcel Erdal ise Gabain'in aksine iki eki farklı alır. Erdal, Eski Türkçede -*Ar-* eki alan bütün köklerin iki heceli olarak yer aldığını belirtir ve her iki ekin de kattıkları anlam bakımından farklarının olmadığını ifade eder. Erdal, bu eklerin hangisinin hangi köke geleceğine dair kesin bir kural olmadığını da belirtir (Erdal 1991: 740).

İli Salır Türkçesinde çok kullanılan fiilden fiil yapım eklerinden biri değildir. Daha çok "yaptırma" anlamında fiiller türetmiştir: *çihar-* "çıkarmak, çekip çıkarmak" (< *çih-* "çıkarmak" -*ar-*), *gızar-* "kızartmak" (< *gız-* "kızmak" -*ar-*), *üşörür-* "gözlemlemek" (< *üşör-* "gözlemlemek" -*ır-*) vb.

2.4.2. -d-

İli Salır Türkçesi'nde nadir görülen fiilden fiil yapım eklerinden biri de *-d-* ekidir. *dağad-* "kapatmak", *dağad-* "parçalamak" (< *dağ-* "parçalamak" *-ad-*) fiillerinde rastladığımız bu ek de "yaptırma" anlamında fiiller türetmiştir.

2.4.3. -dIr-

Ettirgen fiiller türeten işlek eklerden biridir. Eklendiği fiillere *oldurma* ve *yapma* anlamları katar. A. von Gabain, *-tur-*, *-tür-*; nadiren de *-dur-*, *-dür-* biçiminde verdiği ekin, *-t'*ye göre daha belirgin bir yaptırma manası taşıdığını, ancak burada da bazen bir yaptırma manası tespit etmenin imkansız olduğunu belirtmiştir (Gabain 1941 (2000³): 60). Marcel Erdal, bu ekin iki ettirgenlik eki *-(X)t-* ve *-Ur* eklerinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtir. Erdal'a göre, *-dUr-* eki, sonu /v/ ile biten eylemler dışında bütün fiillere gelebilir. Ünlü ile biten fiillere ise nadiren gelir. *-dUr-* eki *-(X)l-* ve *-(X)n-* eklerinden sonra da ettirgenlik eki olarak kullanılır. Bu kullanım en çok *-(X)n-* ekinden sonra gerçekleşmekte, *-(X)l-* ekinden sonra daha az görülmektedir (Erdal 1991: 831). Gürer Gülsevin'e göre, *-dUr-* eki çoğunlukla sonu /l/, /r/ ve ünlü ile bitmeyen fiillere gelmektedir (Gülsevin 1997: 139).

İli Salır Türkçesi'nde de işlek eklerden biri olan bu ek eklendiği fiillerden "oldurma, yaptırma" anlamı katan fiiller türetmiştir: *açılındır-* "kızdırmak", (< *aç-ıl+lan-* "kızılmak" *-dur-*), *adetlendir-* "alıştırmak" (< Ar. *adat* "adet" + Tü. *len-* "alışmak" *-dür-*), *ahırlaşdır-* "bitirmek, sonlandırmak" (< Ar. *ahir* "son, nihayet" + Tü. *laş-* "alışmak" *-dır-*), *ahlandır-* "beyazlaştırmak" (< *ah* "ak" + *lan-* "aklanmak, beyazlaşmak" *-dur-*), *artdır-* "arttırmak" (< *art-* "artmak" *-dır-*), *asdır-* "asdırmak" (< *as-* "asmak" *-dır-*), *azlandır-* "azaltmak" (< *az* "az" + *lan-* "azalmak" *-dır-*), *danışdır-* "tanıştırmak" (< *danış-* "danışmak" *-dır-*), *deñlendir-* "karşılaştırmak" (< *deñ* "eşit" + *len-* "danışmak" *-dır-*), *doruşlandır-* "yanılmak" (< *doruş-lan-* "yanılmak, tökezlemek" *-dır-*), *doydır-* "doydurmak" (< *doy-* "doymak" *-dır-*), *dumnandır-* "kaplatmak" (< *dum-nan-* "kaplamak" *-dır-*), *egildir-* "eğdirmek" (< *eg-il-* "eğilmek" *-dır-*), *emdir-* "emzirmek" (< *em-* "emmek" *-dır-*), *esgeldir-* "yaşlandırmak" (< *esgel-* "yaşlanmak" *-dır-*), *galandır-* "astırmak" (< Çin. *gua* "asmak" + Tü. *la-* → *galan-* "asmak" *-dır-*), *mundanlandır-* "kolaylaştırmak" (< *mundane* "kolay" + *lan-* "kolaylaşmak" *-dır-*), *solandır-* "kilitletmek" (< Çin. *suo* "kilitlemek" + Tü. *la-* → *solan-* "kilitlemek" *-dır-*), *yardır-* "yardırmak" (< *yar-* "yarmak" *-dır-*) vb.

2.4.4. -Il-

Dönüştürülme, edilgenlik ve meçhullük bildiren bu ek hem ünlü hem de ünsüzle biten fiillerden sonra kullanılabilir. A. von Gabain, bu ekin dönüştürülme ya da edilgenlik ve meçhullük bildirdiğini aktarmıştır (Gabain 1941 (2000³): 59). Marcel Erdal ise bu ekin *-(X)t-* ekiyle birleşerek *-tXl-* biçiminde bir yapı oluşturduğunu ve *-(X)t-* ekinin, *-lXş-* ve *-lXn-* biçimlerinin ilk ögesi olduğunu vurgulamaktadır (Erdal 1991: 690). Gürer Gülsevin asıl edilgenlik ekinin bu ek olduğunu belirtmekte hem de *U* hem de *l* ünlüleri ile kullanılabileceğini ifade etmektedir (Gülsevin 1997: 140).

Ek İli Salır Türkçesi'nde daha çok edilgenlik bildiren fiiller türetmiştir: *artıl-* "temizlenmek" (< *art-* "temizlemek" *-il-*), *asral-* "korunmak" (< Moğ. *asıra-* "korumak" *-Tü. l-*), *basıl-* "tatmin edilmek" (< *bas-* "durmak" *-il-*), *çöril-* "aldatılmak" (< *çör-* "aldatmak" *-il-*), *dürül-* "dürülmek" (< *dür-* "dürmek" *-il-*), *ezil-* "ezilmek" (< *ez-* "ezmek" *-il-*), *giril-* "girilmek" (< *gir-* "girmek" *-il-*), *öştürül-* "ovulmak" (< *öş-* "ovmak" *-tür-* "ovdurmak" *-ül-*), *satıl-* "satılmak" (< *sat-* "satmak" *-il-*) vb.

2.4.5. -n-, -In-

Tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde en fazla görülen fiilden fiil türetme eklerindedir. Dönüştürülme ya da meçhullük bildiren fiiller türetir. A. von Gabain, son sesi *l* olan fiil tabanlarının dönüştürülmesinin *-n-* ile yapıldığını, anlam olarak da basitiyle aynı anlamı taşıdığını ifade etmektedir (Gabain 1941 (2000³): 59). Ahmet Bican Ercilasun bu ekin işlevlerini şöyle sıralamıştır: 1. Dönüştürülme, yani yapılan işin kendisine tesir etmeyi ifade eder; 2. Bir işi kendi

kendine, yalnız başına yapmayı ifade eder. 3. Ünlü ve *l* ünsüzü ile biten fiillerden sonra pasif ve meçhul fiiller yapan *-l-* ekinin işlevinin görür. 4. Hiçbir işlevi olmadan yalnızca fiilden fiil yapan bir ektir (Ercilasun 1984: 23-27). Marcel Erdal ise bu ekin isimden fiil yapan *+lA-* eki ile birlikte kullanıldığını, işteşlik eki *-(X)ş-*'tan sonra ise çok az örnekte görüldüğünü belirtmektedir: *um(u)ş-un-* vb. Ayrıca *-(X)n-* ekindeki bağlama ünlüsünün çoğu örnekte /U/ olduğunu, ancak başka bağlama ünlülerinin de görüldüğünü belirtmektedir (Erdal 1991: 632-633). Güreer Gülsevin de bu ekin asıl dönüşlülük eki olduğunu belirtmekte ve ünlü ya da *l* ile biten fiillere gelince edilgenlik görevini üstlendiğini eklemektedir (Gülsevin 1997: 140).

Ek İli Salır Türkçesi'nde şu işlevleri ile görülmektedir:

1. Dönüşlülük, yani yapılan işin kendisine tesir etmeyi ifade eden fiiller türetir: *darana-* "taranmak" (< *dara-* "taramak" *-n-*) vb.

2. Bir işi kendi kendine, yalnız başına yapmayı ifade eden fiiller türetir: *dilen-* "dilenmek" (< *dile-* "dilemek" *-n-*), *düglen-* "yuvarlanmak" (< *düg+le-* "yuvarlamak" *-n-*), *huşnan-* "kanmak, kazıklanmak" (< Çin. *hong* "gürültü, arbede" + Tü. *+la* → *huşna-* "aldatmak" *-n-*) vb.

3. Ünlü ve *l* ünsüzü ile biten fiillerden sonra pasif ve meçhul fiiller yapan *-l-* ekinin işlevini üstlenir: *çalın-* "öldürülmek" (< *çal-* "çalmak" *-m-*), *elen-* "elenmek" (< *ele-* "elemek" *-n-*), *kolan-* "tutuklanmak" (< Çin. *kao* "bağlı olmak, dayanmak; karşı; desteklemek" + Tü. *la-* → *kola-* "tutuklamak" *-n-*), *sumurlan-* "hatırlanmak" (< Çin. *si-mu* "birisini düşünmek" + Tü. *la-* → *sumurla-* "düşünmek" *-n-*) vb.

2.4.5. -İş-, -ş-

Bir işin birden çok fail tarafından ortaklaşa ya da karşılıklı yapıldığını belirtmek için kullanılır. Tarihi ve günümüz Türk lehçelerinin pek çoğunda olduğu gibi İli Salır Türkçesinde de işlek eklerden biridir. Fiilin birlikte ya da karşılıklı yapıldığını bildirdiği gibi, fiile oluş anlamı da katabilir. A. von Gabain bu ekin karşılıklılık ve tekerrür bildirdiğini, *-ma-* hariç, daima bu bahiste bahsedilen yapım unsurlarından sonra geldiğini belirtmektedir (Gabain 1941 (2000³): 60). Ahmet Bican Ercilasun, bu ekin asıl işlevinin müşâkeret (karşılıklı ve beraber yapma) ifade etmek olduğunu belirtmiştir. O, bu ekle türemiş fiillerin bazen yeni bir anlam taşımadıklarını, yani ekin eyleme yeni bir anlam yüklediğini de ifade etmiştir (Ercilasun 1984: 31-33).

Marcel Erdal ise bu ekin hem ünlü hem de ünsüzlerden sonra gelebildiğini, isimden fiil yapan *+A-* ve *+lA-* ile birlikte kullanımının çokça görüldüğünü belirtir. İsimden fiil yapan *+klr* ekinden sonra da yalnızca *-(X)ş-* eki gelebilmektedir. Erdal, Gabain'in "*-ma-* hariç, daima, bu bahiste bahsedilen yapım unsurlarından sonra gelir" yargısının hatalı olduğunu, bunun tersini ispatlayan pek çok örneğin olduğunu ifade etmektedir. Buna kanıt olarak da *teşil-*, *yaşın-* gibi örnekler aktarır (Erdal 1991: 575).

İli Salır Türkçesinde *-ış-*, *-iş-*, *-ş-* biçimlerinde görülen ek şu işlevlerde görülür:

1. Bir işin ortaklaşa ya da karşılıklı yapıldığını belirten fiiller türetir: *ahtarış-* "birlikte ekip biçmek" (< *ahtar-* "ekip biçmek" *-ış-*), *alış-* "birbiri ile karıştırılmak" (< *al-* "almak" *-ış-*) vb.

2. Hiçbir işlevi olmadan yalnızca fiillere gelerek onlardan yeni fiiller türetir: *başnaş-* "yardım etmek" (< Çin. *bang* "yardım etmek" + Tü. *+na* → *başna-* "yardım etmek" *-ş-*), *başnaş-* "bağlamak" (< Çin. *bang* "bağlamak" + Tü. *na* → *başna-* "bağlamak" *-ş-*) vb.

2.4.6. -t-

Ünlü ya da *r* ünsüzü ile biten kök ve gövdelere getirilen bu ek ettirgenlik ve yaptırma bildirir. En işlek ettirgenlik eklerinden biridir. Marcel Erdal, bu ekin bağlama ünlüsünün zaman içinde /I/'dan /U/'ya dönüştüğünü belirtir. Ona göre bunun sebebi bu ekin genellikle ünlü ve /r/ ile biten fiillere gelmesidir. *-(X)t-* eki, tek heceli ve son sesi /r/ olan fiillere geldiğinde çoğunlukla bağlama ünlüsünün korunduğunu, bazı örneklerde ise düştüğünü de

aktarmaktadır. Buna örnek olarak da *kırt-* fiilini vermektedir. *-(X)t-* eki; *-tXl-*, *-tUr-*, *-tXz-* yapılarının da ilk unsuru durumundadır (Erdal 1991: 799). Gürer Gülsevin, bu ekin ünlü veya *l* ile *r*' den biri ile biten çok heceli fiillere getirildiğini ifade etmektedir (Gülsevin 1997: 139).

İli Salır Türkçesi'nde eklendiği fiillerden ettirgenlik ve yaptırma bildiren fiiller türetmiştir: *ahart-* "ağartmak" (< *ah* "ak, beyaz" + *ar-* "ağarmak" *-t-*), *ahsıt-* "aksatmak" (< *ahsı-* "aksamak" *-t-*), *boşat-* "gevşetmek, çözmek" (< *boşa-* "gevşemek" *-t-*), *ciğnat-* "düzenli tutturmak" (< Çin. *zheng* "derli toplu, düzenli" + Tü. *na* → *ciğna-* "tutmak" *-t-*), *çalat-* "çağirttirmek, davet ettirmek" (< *çala-* "çağırarak, davet etmek" *-t-*), *çiğnat-* "gerçekleştirilmek" (< *çiğna-* "gerçekleştirmek" *-t-*), *çolat-* "nemlendirmek" (< Çin. *chao* "nem" + Tü. *la* → *çola-* "nemlenmek" *-t-*), *dalat-* "yumurtasını bıraktırmak" (< *dala-* "yumurtasını bırakmak" *-t-*), *dağnat-* "seçtirmek" (< *dağna-* "seçmek" *-t-*), *diğnet-* "dinletmek" (< Çin. *ting* "dinlemek, duymak; itaat etmek" + Tü. *ne* → *diğne-* "dinlemek" *-t-*), *elet-* "elekten geçirilmek" (< *ele-* "elemek, elekten geçirmek" *-t-*), *iştet-* "araştırılmak" (< *işte-* "araştırmak" *-t-*), *ohşat-* "benzetmek" (< *ohşa-* "benzemek" *-t-*), *oynat-* "oylatmak" (< *oyna-* "oynamak" *-t-*), *öşert-* "seyrettirmek" (< *öşer-* "seyretmek" *-t-*), *söğinet-* "atlatmak" (< *söğine-* "atlamak" *-t-*), *sumurlat-* "hatırlatmak" (< Çin. *si-mu* "birisini düşünmek" + Tü. *la-* → *sumurla-* "düşünmek" *-t-*), *töröt-* "çalkalatmak, sallatmak" (< *törö-* "sallamak, çalkalamak" *-t-*), *yadat-* "bıktırmak, usandırmak" (< *yada-* "bıkmak, usanmak" *-t-*), *yişat-* "konuşturmak, anlatırmak" (< *yişa-* "konuşmak, anlatmak" *-t-*) vb.

Kısaltmalar

Ar.	:	Arapça
C.	:	Cilt
Çin.	:	Çince
ed.	:	Editör
Far.	:	Farsça
Moğ.	:	Moğolca
Rus.	:	Rusça
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TibAm.:	:	Tibetçenin Amdu Diyalekti
Tü.	:	Türkçe
vol.	:	Volume

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim (1941). *Türkçemizde man-men*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BANG, W. (1925). *Türkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut III: Vorläufiges über die Herkunft des Türk. Ablativs*, UJb V.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1959 (1995⁴)). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CHENG, Shiliang (ed.) (1997). *Tujue Bijiao Yuyan-xue* [A Comparative Study of the Turkic Languages], Urumchi: Xinjiang Peoples Press.
- CINFER, Ayso Cañ (2008). *Salar İbret Sözlük*, Chinese: Salır Gençleri Teşkilatı.
- DENY, Jean. (1941). *Türk Dili Grameri*, çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul: Maarif Matbaası.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- ECKMANN, Janos (1966). *Chagatai Manuel*, Bloomington: American Council of Learned Societies.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation. A Function Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz Verlag.
- ERGİN, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GABAİN, von A. (1988 [2000³]). *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GİLES, A. Herbert (1912). *A Chinese-English Dictionary*, Shanghai-London.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- JANSE, Mark, TOL, Sijmen ed. (2003). *Language Death and Language Maintenance: Theoretical, Practical and Descriptive Approaches*, Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series 4, Current issues in linguistic theory, vol. 240, John Benjamins Publishing Company.
- KOÇ, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- KONONOV, A. N. (1956). *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıkı*, Moskva-Leningrad.
- (1969). "İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1968, Ankara, s. 81-88.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- (1995). “Türkçede ok/ök Pekiştirme Edatı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2000). *Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KUZNETSOV, İ. P. (1997). “Türkiye Türkçesi morfoetimolojisine Dair”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1995*, Ankara, s. 193-260.
- MATHEWS, R. H. (1972). *Mathwes' Chinese-English Dictionary*, Boston: Harvard University Press.
- POMORSKA, Marzanna (2004). *Middle Chulym Noun Formation*, Krakow: Studia Turkologica Cracoviensia.
- RAMSTEDT, G. J. (1952). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft, II: Formenlehre*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- RÄSÄNEN, Martti (1957). *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Editit Societas Fennica XXI.
- SIEMIENIEC-GOŁAS, Ewa (1989). “A Brief Sketch of Substansive Derivation in the 17th century Turkish language”. *Folio Orientalia*, C. 26, s. 107-121.
- TEKİN, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1992). *Eski Türkçe. Türk Dünyası El Kitabı II*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- YAKUP, Abdurishid (1997). “Xinjiang Salayu Jiegou Tedian Shixi”, [A Primary analysis on the structural features of the language of Xinjiang Salars], *Journal of Xinjiang University*, C. 25, S. 1, s. 93-97.
- (1998). “A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 8, s. 49-72.
- (2002). *An Ili Salar Vocabulary*, Tokyo: Tokyo University Press.
- YUN, Lin Lian (1985). *Sala-yu jian zhi (Ana Çizgileriyle Salarca)*, Pekin.
- <http://www.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=14658&rog3=CH>, 14.12.2012.
- <http://www.mdbg.net/chindict/chindict.php?page=chardict>, 29.12.2012.